

Почала державного права вимагають, щоб кожна людина підкорявся кримінальній і цивільного права тієї країни, в якій він знаходиться. Ці початку були жорстоко порушені іспанцями в Перу: інку Атауальпа можна було судити лише на підставі міжнародного права, а вони судили його на підставі державного та громадянського права. Але верхи їх нерозсудливості було те, що вони засудили його на підставі державних і цивільних законів своєї країни.

Дух поміркованості повинен бути духом законодавця, бо політичне благо, як і благо моральне, завжди знаходиться між двома межами. Наприклад, для свободи необхідні судові формальності, але число їх може бути настільки велике, що вони стануть перешкоджати цілям тих самих законів, які їх встановили: при цьому громадяни втратять свободу і безпеку, обвинувач не буде мати можливості довести звинувачення, а обвинувачений – виправдатися. При складанні законів повинне дотримуватися відомі правила. Склад їх повинен бути стислим. Закони дванадцяти таблиць служили зразком точності – діти заучували їх на пам'ять. Новели ж Юстиніана були настільки багатослівні, що їх довелося скоротити. Склад законів повинен бути простим і не допускати різних тлумачень[2, 1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Шедеври світової літератури в стислому викладі. Сюжети і характери. Зарубіжна література XVII– XVIII століть / Ред. В.І. Новиков. – М.: Олімп: АСТ, 1998. – 832 с.
2. Избранные философские и общественно–политические статьи: Шарль Монтескье. – М.: Потитиздат, 1949. – С.121-144.
3. Момджян Х. Н., Шарль Монтескье. – Ереван: "Изв. АН Арм. ССР, Общественные науки", 1948. – № 10. – С.55.

УДК 371.3: 373.54.3:94

Моцак С. І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

РОЛЬ КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Стаття присвячена формуванню історичної компетентності учнів профільної школи в позаурочній роботі з історії засобами краєзнавства. Позаурочна робота має значний потенціал для формування та реалізації як ключових компетентностей, так і створює особливо сприятливе підґрунтя для розвитку предметних компетентностей в галузі «Історія».

Ключові слова: компетентний, предметні компетентності, історична компетентність, позаурочна робота.

Моцак С. І. *Формирование исторической компетентности учащихся средствами краеведения.*

Статья посвящена формированию исторической компетентности учеников профильной школы во внеурочной работе по истории средствами краеведения. Внеурочная работа имеет значительный потенциал для формирования и реализации как ключевых компетентностей, так и создает особенно благоприятную почву для развития предметных компетентностей в отрасли «История»

Ключевые слова: компетентный, предметные компетентности, историческая компетентность, внеурочная работа.

Motzak S. *Forming of historical competence student facilities of study of a particular region. The article is devoted forming of historical competence of students of type school in extracurricular work of z history by facilities of study of a particular region. Extracurricular work, has considerable potential for forming and realization both key kompetentnostey and creates especially favourable soil for development of subject kompetentnostey in industry «History».*

We believe that in the case of compliance with conditions significantly expanding opportunities for after-school tutoring in the historical process of formation of competences of students at the specialized schools.

So, extracurricular work on the story has great potential in the formation of the historical competence of pupils by means of regional studies. At the present stage, this issue requires further thought and a gradual introduction into the practice of extracurricular work on the history of the specialized school..

Key words: competent, subject a competence, historical competence, extracurricular work.

У сучасних умовах реформування освіти особливого значення набуває проблема підготовки випускника загальноосвітньої школи, який не лише оволодів певними знаннями та вміннями, а й здатний оперувати ними, готовий самостійно розвиватися і самовдосконалюватися. Ми вважаємо, що розв'язанню цих проблем значною мірою сприяє позаурочна робота, яка має значний потенціал для навчання використовувати та застосувати здобуті учнями знання, уміння, навички, власний досвід як у навчальній, так і життєвій ситуації, тобто допомагає визначити їхню здатність ефективно функціонувати (бути компетентними) у сучасному поліфункціональному суспільстві.

Проблеми формування компетентностей учнів розглядали в педагогічній і методичній літературі відомі українські та російські дослідники, такі як: Н. Бібік, В. Болотов, С. Бондар, Н. Венцева, М. Гончарова-Горська, Л. Гузєєв, І. Гушлевська, О. Дахін, І. Єрмаков, Є. Зеєр, І. Зимня, О. Мачехіна, Л. Новікова, Н. Пахомова, О. Пометун, О. Савченко, Є. Симанюк, М. Студенікін, Г. Фрейман, А. Хуторський, С. Шишов. Дослідження масової практики проведення позаурочної роботи з історії у загальноосвітніх навчальних закладах України засвідчили недостатню зорієнтованість цього процесу на формування у старшокласників історичної компетентності в умовах позаурочної роботи.

Метою статті є показати можливості позаурочної роботи у формуванні історичної компетентності засобами краєзнавства.

Вченими НАПН України виділено сім наскрізних для всіх рівнів шкільної освіти ключових компетентностей: навчальна, культурна, здоров'язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська, підприємницька [4].

Ми вважаємо, що позаурочна робота має значний потенціал для формування та реалізації як ключових компетентностей, так і створює особливо сприятливе підґрунтя для розвитку предметних компетентностей. О. Пометун пропонує предметні компетенції в галузі «Історія» розподілити на:

1) хронологічні, тобто такі, що передбачають уміння учнів орієнтуватися в історичному часі (розглядати суспільні явища в розвитку та в конкретних історичних умовах певного часу; зіставляти історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії; використовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу);

2) просторові передбачають вміння учнів орієнтуватися в історичному просторі. Це вміння співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами; визначати, користуючись картою, причини та наслідки історичних подій, процесів, основні тенденції розвитку міжнародних відносин та місця в них України, пов'язані з геополітичними чинниками й факторами навколишнього середовища; характеризувати, спираючись на карту, історичний процес та його регіональні особливості;

3) інформаційні – вміння учнів працювати з джерелами історичної інформації. Вони передбачають вміння учнів критично аналізувати та оцінювати історичні джерела, користуватись довідковою літературою; самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел; порівнювати, оцінювати, пояснювати факти та явища дійсності на основі інформації, отриманої з різних джерел;

4) мовленнєві (комунікативні) передбачають уміння учнів будувати усні та письмові характеристики певних історичних явищ та подій, ставити запитання до історичних текстів, рецензувати відповіді однокласників; готувати повідомлення, доповіді, реферати, брати участь у дискусіях тощо. Слід також формувати вміння писати есе з викладом власної позиції, складати плани різних типів, тези, конспекти, таблиці та схеми і на їх основі будувати відповідь;

5) логічні передбачають уміння аналізувати, пояснювати історичні факти, формулювати теоретичні поняття, положення, концепції. Вони виявляються в уміннях аналізувати, синтезувати та узагальнювати значний обсяг інформації, користуватися науковою термінологією; визначати роль людського фактору в історії, характеризувати історичні особистості, складати політичні та історичні портрети; визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ і подій;

6) аксіологічні компетентності – це вміння формулювати версії та оцінки історичного розвитку; здатність порівнювати, пояснювати, узагальнювати та критично оцінювати факти та діяльність історичних постатей з позиції загальнолюдських цінностей та з врахуванням власної їх оцінки, виявляти суперечності в позиціях, оцінювати різні версії про історичні події, враховуючи суб'єктивність в оцінці тих чи інших історичних подій [3, с.2-3].

Як зазначено в навчальній програмі з історії України для 10-11 класів соціально-гуманітарного напрямку профільного рівня, «виходячи із сучасних вимог, перед вчителем історії стоять завдання:

- по-перше, сформувати в учнів ключові компетентності, які допоможуть їм досягти певного рівня соціалізації;

- навчитися у школі та поза школою успішно вирішувати питання особистого і суспільного життя;

- по-друге, допомогти учням набутти предметних компетентностей, які дадуть можливість індивідуалізувати та олюднити теоретичні знання, зрозуміти перебіг подій вітчизняної історії, сформувати позитивну мотивацію до пізнавальної діяльності» [6].

Оптимальними для організації позаурочної навчальної діяльності старшокласників є теми «Наш край у 1900-1938 рр.» та «Наш край у 1939-2010 рр.». Учні вже мають певні знання зі згаданих тем, і вони найкращим чином сприяють реалізації змісту позаурочної роботи з історії.

Найбільш цікавим і ефективним з точки зору формування та розвитку в учнів історичної компетентності та її окремих компонентів, а також практичного застосування знань, умінь та навичок є саме краєзнавчий аспект. Саме питання історії рідного краю викликають в учнів найбільше зацікавлення, адже у процесі їх дослідження вони мають можливість відчувати дотичність до історії власної родини, своєї малої батьківщини, до

глобальних історичних процесів та явищ, тобто бачать найбільші історичні події, відображені у близькій їм обстановці.

Вивчення історії у старших класах та формування в учнів вищезгаданих компетентностей ускладнюється значним обсягом історичного матеріалу, що не завжди дозволяє досягти поставленої мети у межах шкільного уроку. Тому позаурочна робота з історії у цьому сенсі значно розширює можливості для формування в учнів кожної зі складових історичної компетентності (просторової, хронологічної, інформаційної, аксіологічної, логічної, комунікативної). Як приклад, наведемо краснорічний аспект позаурочної роботи, підґрунтям для якої є ті знання з історії рідного краю, які учні отримують саме на уроках історії. Адже знання загальних закономірностей історичного процесу допомагають учням глибше розуміти історію свого краю як частину загальної історії, а знання регіональної історії сприяє розумінню загальноісторичних процесів і закономірностей в цілому. Згідно з Державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів ІІ класу, вивчаючи історію рідного краю, учні мають навчитись хронологічно співвідносити основні події та історичні процеси в краї з подіями і процесами вітчизняної та європейської історії; показувати на карті просторові межі краю і описувати адміністративно-територіальний устрій краю у відповідний період, характеризувати на основі карти найважливіші особливості та прояви соціально-економічного й культурного життя, що відбувалися на території краю; описувати побут, повсякденне життя людей краю на основі аналізу та узагальнення даних різних джерел інформації (текстів, фрагментів історичної літератури, письмових та речових історичних джерел, ілюстрацій, фондів та експонатів музеїв, історичних пам'яток); характеризувати особливості духовного та суспільного життя мешканців краю, порівнюючи з аналогічними явищами та процесами на інших територіях України тощо. Тобто йдеться про формування хронологічних, просторових, логічних, інформаційних, аксіологічних компетенцій. Реалізації цього завдання, на нашу думку, значною мірою сприяють різні види та форми позаурочної роботи: підготовка учнівських проектів, присвячених дослідженню подій регіональної історії, екскурсії до пам'ятних місць, пов'язаних з цими подіями; походи та історико-краснорічні експедиції, написання есе та рефератів на краснорічну тематику, робота в шкільних музеях історичного профілю, проведення різноманітних історичних вікторин, засідань історичного клубу, тематичних вечорів, лекторіїв, зустрічей тощо. Позаурочна робота з історії, яка передбачає різні форми організації навчальної діяльності старшокласників, сприяє також розвитку їх мовленнєвих (комунікативних) умінь: працюючи індивідуально з документальними матеріалами архівів, речовими пам'ятками музеїв, готуючи реферати чи збираючи спогади, учні в той же час обговорюють у групах окремі аспекти історичних документів; працюють у парах або у групах над підготовкою навчального проекту або презентації, випуском історичної газети тощо. Така діяльність формує уміння співробітництва, основи якого закладаються при використанні групової роботи на уроках історії.

Працюючи над історичними проектами, дискутуючи з гострих питань сучасного та минулого, досліджуючи невідомі сторінки історичного минулого рідного краю, готуючи шпальти шкільної історичної газети, збираючи матеріали до історичної вікторини тощо, учні поглиблюють інтерес до історії як навчального предмета, оволодівають уміннями та навичками дослідницької діяльності, формують уміння аргументовано висловлювати власні судження, виявляти критичність мислення: доводити істинність чи хибність окремих положень, робити висновки про достовірність історичних джерел. Тобто за правильної організації позаурочна робота у різноманітних її вимірах є ефективним засобом формування історичних компетентностей учнів.

Таким чином, реалізація компетентнісного підходу до навчання історії в умовах позаурочної навчальної діяльності старшокласників передбачає дотримання низки методичних умов:

- результати позаурочної роботи мають бути зорієнтовані на формування історичної компетентності учнів та її компонентів через самостійну пошуково-дослідницьку діяльність;
- при організації позаурочної роботи з історії мають бути враховані внутрішня мотивація учнів до поглиблення знань з історії та вікові особливості учнів;
- в основу змісту позаурочної роботи мають покладатися знання, уміння та навички, способи діяльності; ставлення учнів до історії як навчального предмета;
- організація позаурочної роботи з історії має забезпечувати постійну активну позицію учнів у навчанні;
- застосування різноманітних форм, методів і прийомів роботи у позаурочний час мають бути спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів;
- організація позаурочної навчальної діяльності учнів повинна сприяти створенню атмосфери співпраці і взаєонавчання через запровадження активних та інтерактивних методів і технологій;
- зміст позаурочної роботи з історії має знаходитися в тісному взаємозв'язку зі змістом навчального матеріалу, який вивчається на уроках історії.

Ми вважаємо, що у разі дотримання таких умов значно розширюються можливості позаурочного навчання у процесі формування історичних компетентностей старшокласників у профільній школі.

Отже, позаурочна робота з історії має великі можливості у формуванні історичної компетентності учнів засобами краєзнавства. На сучасному етапі ця проблема потребує подальшого осмислення і поступового запровадження у практику позаурочної роботи з історії в профільній школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венцева Н. Де народжується істина? / Н. Венцева // Історія в школах України. – 2004. – №7. – С. 12 – 17.
2. Мачехина О. Ролево-ігрове проектування в світле компетентностного підхода в образovanii / О. Мачехина // Преподавание истории в школе. – 2007. – №5. – С. 13 – 16.
3. Пометун О. І. Компетентнісний підхід в освіті й оцінювання навчальних досягнень учнів з історії / О. І. Пометун // Історія та правознавство. – 2004. – №23. – С. 2 – 3.
4. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. І. Пометун // Історія в школах України – 2007. – № 6. – С. 3 – 12.
5. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О. Пометун, Г. Фрейман – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 10 – 11 класи. Профільний рівень. Суспільно-гуманітарний напрям, історичний профіль. – Режим доступу: www/osvita.ua

УДК 373.5.016:17

Єпик Л.І.

кандидат історичних наук, доцент,
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ

Стаття присвячена проблемі формування пізнавальної активності засобами дидактичної гри у ході навчання етики. Зазначено, що гра є природною потребою дітей, вона сприяє розвитку пізнавального інтересу, що є важливою умовою формування активності учня у навчально-пізнавальному процесі. У статті класифіковано дидактичні ігри на імітаційні та не імітаційні. Наведено приклади кожного з двох типів ігор.

Ключові слова: дидактична гра, пізнавальна активність.

Єпик Л.И. Формирование познавательной активности учащихся средствами дидактических игр.

Данная статья посвящена проблеме формирования познавательной активности учащихся средствами дидактических игр в процессе изучения этики. Отмечено, что игра является естественной потребностью детей, она способствует развитию познавательного интереса, который обеспечивает формирование активности учащихся в учебно-познавательном процессе. В статье рассмотрена классификация дидактических игр на имитационные и неимитационные, представлены примеры каждого из двух типов игр.

Ключевые слова: изучение этики, дидактическая игра, познавательная активность.

Єпик L. Forming of pupils' cognitive activity with the help of educational games.

This article is devoted to the problem of forming of pupils' cognitive activity with the help of educational games at the Ethics lessons. It is noted that game is a natural children's need, it promotes the development of pupils' cognitive interest, which guarantees the activity in the learning process. In the article the classification of games into imitative and unimitative is considered, the examples of each type are presented.

Summarizing the above, it can be argued that the use of games in learning ethics is an important condition of formation of cognitive activity of students. Among a significant number of classifications didactic games appropriate to their division on a simulation and not a simulation. Both types can be a stimulus for learning, contribute to the development of cognitive interest, what is of paramount importance for the education of active personality of the student.

In our opinion, can be promising to study the problem of formation of social activity of pupils by means of the game on the lessons of ethics.

Key words: the educational game, cognitive activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне суспільство не може повноцінно існувати в умовах постійного соціального та науково-технічного розвитку без активності особистості. Завданням сучасної загальноосвітньої школи є виховання активної особистості. Тому проблема формування пізнавальної активності вимагає пошуку нових шляхів її вирішення, нових форм організації навчально-пізнавальної діяльності. На відміну від інших навчальних курсів, курс «Етика» спрямований на формування моральних цінностей і орієнтирів, культури поведінки. Логіка навчального матеріалу має таку структуру, де зберігається наступність і послідовність вивчення тем з урахуванням міжпредметних зв'язків (українська та зарубіжна література, образотворче мистецтво, історія, природознавство, естетика), дотриманням наступності між початковою школою, основною та старшою.